

ZBIGNIEW WITCZAK* – OPOLE

SPIS NOWICJUSZY KLASZTORU KANONIKÓW REGULARNYCH Z ŻAGANIA W ŚREDNIOWIECZU. PRZYCZYNEK DO BADAŃ NAD SKŁADEM OSOBOWYM KONWENTU¹

LIST OF NOVICES OF THE MONASTERY OF CANONS REGULAR IN ŻAGAŃ IN THE MIDDLE AGES. A CONTRIBUTION TO RESEARCH ON THE COMPOSITION OF THE MEMBERS OF THE CONVENT

Abstract

The article analyses new brothers admitted to the monastery of Canons Regular in Żagań until the beginning of the 16th century. The source material included information contained in the monastery chronicle and the list of novices, which is currently stored in the Archdiocesan Archives in Wrocław. The work focuses on the following issues: presentation of persons admitted to the monastery, indication of the places from which they were recruited, their names, whether there were any recurring surnames among the entrants, what their age was, and whether and how many years after entering they assumed the office of abbot. An additional analysis was performed as to when recruitment to the abbey was at its peak and whether this could have been influenced by the person holding the office of abbot at the time.

Keywords: Canons Regular; Żagań Abbey; list of novices

Translated by Marek Robak-Sobolewski

* Zbigniew Witczak – dr historii, adiunkt, Instytut Ekonomii i Finansów, Uniwersytet Opolski
e-mail: zbigniew.witczak@uni.opole.pl
<https://orcid.org/0000-0002-8290-3259>

¹ Artykuł powstał w wyniku badań przeprowadzonych w ramach projektu „Gospodarka w klasztorach mniszych i kanonicznych na Śląsku do początku XVI wieku”. Konkurs MINIATURA 8, finansowany przez Narodowe Centrum Nauki. Decyzja NCN nr DEC-2024/08/X/HS3/01012 z dn. 25.11.2024 r.

Streszczenie

W artykule przeprowadzono analizę osób przyjmowanych do klasztoru Kano-ników Regularnych w Żaganiu do początku XVI wieku. Jako podstawę źródło-wą wykorzystano wiadomości zawarte w kronice klasztornej oraz spisie nowi-cjuszy, który obecnie przechowywany jest w Archiwum Archidiecezjalnym we Wrocławiu. W pracy skupiono się na następujących zagadnieniach: prezentacja osób przyjmowanych do zakonu, wskazanie miejsc, z których się rekrutowały, jakie nosiły imiona, czy wśród wstępujących powtarzały się nazwiska, jaki był ich wiek oraz czy i ile lat po wstąpieniu przyjmowali oni funkcję opata. Dodat-kowo analizowano, kiedy rekrutacja do opactwa była największa i czy mogła mieć na to wpływ osoba sprawująca wówczas urząd opata.

Słowa kluczowe: kanonicy regularni; opactwo żagańskie; spis nowicjuszy

Początki opactwa żagańskiego

W 1284 roku książę Przemko ścinawski za zgodą biskupa wrocławskiego Toma-sza II przeniósł konwent kanoników regularnych reguły św. Augustyna z Nowogrodu Bobrzańskiego do Żagania². Nowogrodzka wspólnota założona została w drugiej dekadzie XIII wieku³ przez księcia Henryka Brodatego⁴. Tradycja klasztor-na, którą przedstawia nam kronika opactwa żagańskiego, podkreśla ogromną rolę w tym

² O rozwoju zakonu pisali m.in.: L. Milis, *L'Ordre des chanoines réguliers d'Arrouaise son histoire et son organisation, de la fondation de l'abbaye-mère vers 1090 à la fin des chapitres an-nuels en 1471*, t. I, Brugge 1969; G. Sivéry, *Les chanoines d'Arrouaise et la Pologne*, w: *Les contacts religieux Franco-Polonais du Moyen Age a nous Jours. Relations, influences, images d'un pays vu par l'autre*, Paris 1985, s. 53-82; K. Bosl, *Das Jahrhundert der Augustiner Chorherren*, w: *Histo-riographia Mediaevalis. Studien zur Geschichtsschreibung und Quellenkunde des Mittelalters. Festschrift für Franz-Josef Schmale zum 65. Geburtstag*, Hg. F.J. Schmale, D. Berg, H.W. Goetz, Darmstadt 1988, s. 1-17; K. Łatak, *Początki ruchu kanonickiego na ziemiach polskich*, w: *Miscel-lanea scientifica in honorem Beatissimi Patris Ioannis Pauli II*, red. S. Strękowski, Elk 1999, s. 231-239; tenże, *Kanonicy regularni w dawnej i współczesnej Polsce*, w: *Przemijanie i trwanie. Kanoni-cy Regularni Laterańscy w dawnej i współczesnej Polsce. Materiały z międzynarodowej konferencji zorganizowanej z okazji 600-lecia fundacji opactwa Bożego Ciała w Krakowie*, red. K. Łatak, I. Makarczyk, Kraków 2008, s. 17-38. Tam obszerna literatura na ten temat.

³ Zob. m.in. G. Steller, *Die Anfänge des (Saganer) Augustinerstiftes in Naumburg am Bober (1217-1284)*, „Archiv für schlesische Kirchengeschichte”, T. 1, 26 (1968) s. 19-63, T. 2, 27 (1969) s. 30-52; M. Kogut, *Początki klasztoru Kanoników Regularnych w Nowogrodzie Bobrzańskim*, „Wrocławski Przegląd Teologiczny”, 16 (2008) z. 1, s. 203-210.

⁴ O działalności fundacyjnej księcia Henryka Brodatego zob. m.in. T. Kozaczewski, *Fundacje klasztorne Henryka Brodatego i Henryka Pobożnego. Zagadnienie wielkości i chronologii fundacji*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka”, 28 (1973) z. 4, s. 429-440; R. Stelmach, *Henryk I Bro-daty jako fundator i donator klasztorów śląskich*, w: *Klasztor w państwie średniowiecznym i nowo-żytnym*, red. M. Derwich, A. Pobóg-Lenartowicz, Wrocław-Opole-Warszawa 2005, s. 45-55. Tam szczegółowa literatura i analiza tego zagadnienia.

procesie małżonki księcia, późniejszej świętej Kościoła katolickiego, Jadwigi⁵, co miało prawdopodobnie na celu podniesienie rangi fundacji⁶. Początkowo prepozytura nowogrodzka podlegała pod wrocławskie opactwo kanoników regularnych, co zostało podkreślone przy okazji poświęcenia nowego kościoła w Nowogrodzie Bobrzańskim w 1227 roku⁷. Z początkiem lat 60. XIII wieku prepozyturę podniesiono do rangi opactwa⁸. Po przeniesieniu konwentu do Żagania w 1284 roku⁹ w Nowogrodzie Bobrzańskim znów funkcjonowała prepozytura zakonna, będąca od tego momentu dependencją żagańskiej wspólnoty.

Fakt sprowadzenia kanoników do miasta jest przedstawiony przez kronikarza opactwa bardzo entuzjastycznie¹⁰. Jego zdaniem nowa lokalizacja dawała większe, niż to miało miejsce w Nowogrodzie Bobrzańskim, szanse na pogłębienie formacji religijnej członków konwentu oraz otwierała perspektywę rozwoju opactwa¹¹. Relacje klasztoru z otoczeniem społecznym nie były pozbawione momentów trudnych, konfliktów i zatargów¹², jednak przez całe średniowiecze losy klasztoru

⁵ Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna imienia C. Norwida w Zielonej Górze. Dział Rękopisów, Miscellanea żagańskie, sygn. R-55, nr 1a (dalej: Miscellanea); *Catalogus abbatum Saganensium*, w: *Scriptores rerum Silesiacarum oder Sammlung schlesischer Geschichtschreiber*, Bd. I, Hg. G.A. Stenzel, Breslau 1835, s. 176-177 (dalej: CAS).

⁶ Zob. M. Kapłon, *Księżęta śląscy a klasztor kanoników regularnych w Żaganiu w latach 1217-1439*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Historia”, 19 (1970) s. 134-135; P. Wiszewski, *Zakonnicy i dworzanie – tradycje fundacji klasztorów w średniowiecznym dziejopisarstwie śląskim XIII-XV w.*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Historia”, 153 (2001) s. 182; A. Pobóg-Lenartowicz, *Księżniczki śląskie wobec śląskich klasztorów kanoników regularnych*, w: *Klasztor w państwie średniowiecznym i nowożytnym*, red. M. Derwich, A. Pobóg-Lenartowicz, Wrocław-Opole-Warszawa 2005, s. 59-61; K. Chmielewska, *Klasztor i jego problemy w średniowiecznych śląskich i kłodzkich kronikach kanoników regularnych*, Częstochowa 2015, s. 112-113.

⁷ Jako zwierzchników nad prepozyturą w Nowogrodzie Bobrzańskim biskup wrocławski Wawrzyniec wskazał opatów klasztoru z wrocławskiej Wyspy Piasek: Archiwum Państwowe we Wrocławiu, Klasztor Augustianów w Żaganiu, sygn. Rep. 116, nr 7 (dalej: Rep. 116); *Kodeks dyplomatyczny Śląska*, t. III, red. K. Małeczyński, A. Skowrońska, Wrocław 1964, nr 340.

⁸ CAS, s. 179.

⁹ O sprowadzeniu konwentu do Żagania zob. m.in. W. Mrozowicz, *Wokół przeniesienia klasztoru kanoników regularnych św. Augustyna z Nowogrodu Bobrzańskiego do Żagania (w świetle nieznanego dokumentu z 20 IX 1284 r.)*, w: „*Memoriae amici et magistri*”. *Studia historyczne poświęcone pamięci prof. Wacława Korta (1919-1999)*, red. M. Derwich, W. Mrozowicz, R. Żerelik, Wrocław 2001, s. 101-108; Z. Witczak, *The Relocation of the Canons Regular Monastery in Żagań as an Element in the Reform of Interior Life*, „*Folia Historica Cracoviensia*”, 25 (2019) z. 1, s. 215-236. Tam pozostała literatura.

¹⁰ CAS, s. 180.

¹¹ Zob. m.in. A. Pobóg-Lenartowicz, *Silvestres in moribus erant. O wyższości miasta nad wsią na przykładzie kanoników regularnych w Żaganiu*, w: *Człowiek, sacrum, środowisko. Miejsca kultury we wczesnym średniowieczu*, red. S. Moździoch, Wrocław 2000, s. 235-242.

¹² Zob. m.in. W. Mrozowicz, *Konflikty między miastem Wrocław a klasztorem kanoników regularnych na Piasku w późnym średniowieczu*, w: *Klasztor w mieście średniowiecznym i nowożytnym. Materiały z międzynarodowej konferencji zorganizowanej w Turawie w dniach 6-8 V 1999 r. przez Instytut Historii Uniwersytetu Opolskiego i Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego*, red. M. Derwich, A. Pobóg-Lenartowicz, Wrocław-Opole 2000, s. 393-400; K. Chmielewska, *Mię-*

silnie związane były z miastem i jego mieszkańcami¹³. Kanonicy zarządzali parafią miejską, prowadzili hospicjum¹⁴, szkołę¹⁵ i aktywnie włączali się w rozwój gospodarczy regionu¹⁶.

Materiał archiwalny dotyczący konwentu żagańskiego jest mocno rozproszony. Dokumenty znajdują się m.in. w Archiwum Państwowym we Wrocławiu¹⁷, Archiwum Państwowym w Zielonej Górze¹⁸, Archiwum Archidiecezjalnym we Wrocławiu¹⁹ oraz Sächsischen Staatsarchiv Dresden²⁰. W zasobach Archiwum Archidiecezjalnego znajduje się spis nowicjuszy wstępujących do klasztoru żagańskich kanoników²¹. W rejestrze prowadzonym od 1447 roku do początku wieku XIX wpisani są nowo przyjęci do konwentu. Oprócz imienia podawano także rok przyjęcia, a czasami wiek, miejsce pochodzenia, nazwisko lub przydomek. Przy osobach, które objęły stanowisko opata klasztoru, dopisywano adnotację potwierdzającą ten fakt. Informacje na temat członków konwentu przekazuje nam również kronika klasztorna, dlatego te dwa źródła będą stanowiły podstawę dla niniejszych rozważań.

dyz chęcią a zakazem. Trudy kierowania klasztorem w czasach konfliktów między władzą świecką a kościelną w relacjach średniowiecznych kronik śląskich, w: *W poszukiwaniu prawdy. Chrześcijańska Europa między wiarą a polityką*, t. 2, red. A. Szyndler, Częstochowa 2010, s. 111-122. Dla klasztoru żagańskiego zob. m.in. Z. Witeczak, *Konflikty między miastem Żagań a klasztorem kanoników regularnych św. Augustyna w średniowieczu*, w: *Konflikt w ujęciu interdyscyplinarnym*, red. A.S. Kotowski, M. Rajewska, Bydgoszcz 2021, s. 250-257.

¹³ Por. m.in. A. Pobóg-Lenartowicz, *Kanonicy regularni a miasto na przykładzie Żagania*, w: *Klasztor w mieście*, s. 383-392; A. Pobóg-Lenartowicz, Z. Witeczak, *Miasto czy wieś? Dylemat śląskich kanoników regularnych w średniowieczu*, w: *Miasto i wieś na przestrzeni dziejów w Europie Środkowej ze szczególnym uwzględnieniem Górnego Śląska*, red. A. Barciak, Katowice-Zabrze 2023, s. 107-114.

¹⁴ K. Dola, *Szpitalie średniowieczne Śląska*, „Rocznik Teologiczny Śląska Opolskiego”, 1 (1968) s. 243-244; M. Surdacki, *Szpitalnictwo zakonne w średniowiecznej Polsce*, „Roczniki Humanistyczne”, 63 (2015) nr 2, s. 60-61.

¹⁵ Na temat szkolnictwa w klasztorze żagańskim zob. W. Szetelnicki, *Szkolnictwo kanoników regularnych na Śląsku w świetle reform podejmowanych przez opata Johanna Ignaca Melchiora von Felbigera – wybrane aspekty*, „Nasza Przeszołość”, 117 (2012) s. 265.

¹⁶ Z. Witeczak, *Działalność gospodarcza i uposażenie klasztoru kanoników regularnych w Żaganiu do początku XVI wieku*, Opole 2023.

¹⁷ Archiwum Państwowe we Wrocławiu: Kopiarz klasztoru kanoników regularnych św. Augustyna w Żaganiu, Rep. 135, sygn. 419 (dawne: D-289, Saganer augustiner chorcherren diplomatarium z lat 1222-1463); Rep. 116.

¹⁸ Archiwum Państwowe w Zielonej Górze: Akta miasta Zielona Góra, sygn. 5; Akta miasta Żagań, sygn. 1520.

¹⁹ Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu, 1417-1440 Incipit registrum monasterii Saganensis compilatum per dominum Ludolfum abbatem ibidem Descriptum per D. Benedictum Abbatem anno 1780, sygn. V 74a.

²⁰ M.in. Sächsisches Staatsarchiv – Hauptstaatsarchiv Dresden, 10024 Geheimer Rat (Geheimes Archiv), Haushaltssachen des (Augustinerchorherren-)Stifts Sagan, nr Loc.08971/24, Einkommen des Saganer Stiftes 1543, k. 5-11; nr Loc. 08971/24, Die Vorwerke des Saganer Stiftes 1543, k. 45-54.

²¹ Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu, Incipiunt Nomina Canonorum Regularium Sancti Augustini Monasterii Saganensis, sygn. Vb (dalej: Incipiunt Nomina).

Przeglądając literaturę dotyczącą średniowiecznej historii klasztoru żagańskiego²², można zauważyć, że część opatów znalazła się w spektrum zainteresowania historyków²³. Spośród tych, którym historiografia poświęciła osobne prace, wskazać można m.in. Trudwina (1325-1347)²⁴, Ludolfa z Einbeck (1396-1422)²⁵, Henryka Leslava (1422-1432)²⁶, Marcina Rinkenberga (1468-1489)²⁷ czy Pawła Lemberga (1522-1525)²⁸. Brakuje jednak szerszego spojrzenia z perspektywy prozopograficznej na wspólnotę żagańską. Informacje na temat wstępujących do klasztoru są często wykorzystywane przez historyków na marginesie prac dotyczących dziejów opactwa z Żagania. Poza artykułem Joanny Karczewskiej²⁹, która skupiła się w swoich rozważaniach nad urzędnikami klasztornymi, oraz spisem sporządzonym przez Annę Pobóg-Lenartowicz³⁰ nie dysponujemy nowoczesnymi analizami dotyczącymi tematu rekrutacji do opactwa żagańskiego.

Artykuł niniejszy ma na celu przybliżenie informacji na temat składu osobowego klasztoru Kanoników Regularnych reguły św. Augustyna z Żagania do początku XVI wieku, głównie na podstawie zachowanego w Archiwum Archidiecezjalnym we Wrocławiu spisu nowicjuszy. Analiza zachowanych źródeł umożliwi identyfikację miejsc, z których mogli rekrutować się wstępujący do wspólnoty, pozwoli ustalić ich wiek, imiona oraz czy powtarzały się ich nazwiska. Ważnym aspektem niniejszych rozważań będzie ustalenie, kiedy rekrutacja do opactwa była największa i czy mogła mieć na to wpływ osoba opata rządzącego wówczas w klasztorze, a co

²² Literatura zebrana w: Z. Witzak, *Stan badań nad klasztorem kanoników regularnych w Żaganiu w średniowieczu*, „Studia Zachodnie”, 21 (2019) s. 9-26.

²³ Np. A. Filipek-Misiak, *W ogrodzie cnót, wad i grzechów. Problematyka cnót w wybranych średniowiecznych kronikach klasztornych na Śląsku i w Czechach*, Kraków 2016.

²⁴ Z. Witzak, *Nie tylko Primus reformator klasztoru żagańskiego. Działalność gospodarcza opata Trudwina I*, „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego”, 39 (2019) z. 1, s. 189-209.

²⁵ B. Leszczyńska, *W sprawie monografii Ludolfa z Żagania*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Historia”, 8 (1964) s. 147-159; F. Machilek, *Ludolf von Sagan und seine Stellung in der Auseinandersetzung um Konziliarismus und Hussitismus*, München 1967; tenże, *Ludolf von Sagan*, w: *Die deutsche Literatur des Mittelalters, Verfassenrlexicon*, Bd. 5, Berlin-New York 1985, s. 974-984; W. Mrozowicz, *Ludolf of Żagań*, w: *The encyclopedia of the medieval chronicle*, vol. 2, J-Z, red. T. Andrews, S. Bagge, K. Bate, M. Derwich, G. Dunphy, Leiden-Boston 2010, s. 1049-1050.

²⁶ J. Karczewska, *Rodzina von Leslav i jej działalność w XIV-XV wieku*, „Studia Zachodnie”, 9 (2007) s. 75-80; Z. Witzak, *Pieniądze, władza, pozycja czy ambicja? Przyczyny konfliktu księdza Jana I z opatem kanoników regularnych w Żaganiu Henrykiem Leslavem w pierwszej połowie XV wieku*, w: *Zazdrość, nienawiść, gniew w przestrzeni historycznej*, red. N. Majoch, J. Pieczara, Kraków 2020, s. 95-116.

²⁷ J. Karczewska, *Opat w trudnych czasach? Marcin Rinkenberga i jego opackie rządy w klasztorze Kanoników Regularnych w Żaganiu (1468-1489)*, „Saeculum Christianum”, 30 (2023) z. 2, s. 68-78.

²⁸ Z. Witzak, *Skomplikowane losy opata klasztoru kanoników regularnych w Żaganiu Pawła II (1522-1525)*, „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego”, 43 (2023) z. 2, s. 161-178.

²⁹ J. Karczewska, *Uwagi prozopograficzne nad składem klasztoru kanoników regularnych w Żaganiu w połowie XV w.*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka”, 62 (2007) z. 3, s. 349-355.

³⁰ A. Pobóg-Lenartowicz, *Kanonicy regularni na Śląsku. Życie konwentów w śląskich klasztorach kanoników regularnych w średniowieczu*, Opole 1999, s. 254-256.

za tym idzie podejmowane przez niego działania w celu pozyskiwania nowych członków wspólnoty. Ponieważ dysponujemy opracowaniem na temat składu osobowego drugiego opactwa kanoników regularnych funkcjonującego w średniowieczu na Śląsku, czyli wspomnianego już wcześniej klasztoru z Wrocławia, w pracy będziemy odnosić się do wyników tego opracowania³¹. Porównanie takie pozwoli na uchwycenie podobieństw i różnic oraz scharakteryzowanie procesów i tendencji przyjmowania nowicjuszy do obu śląskich wspólnot.

Wstępujący do klasztoru żagańskiego w latach 1447-1525

W odniesieniu do wstępujących do wspólnoty kanoników regularnych nie praktykowano zmiany imienia³². W interesującym nas spisie nowicjuszy klasztoru żagańskiego odnaleźć możemy 43 różne imiona na 155 zakonników w nim ujętych. W przypadku tego opactwa najpopularniejsze wśród osób nowo przyjętych było imię Jan, które pojawia się w rejestrze 18 razy, co stanowi 11,61% ogółu³³. Analogiczna sytuacja miała miejsce w konwencie wrocławskich kanoników, gdzie również Jan było najczęściej występującym imieniem wśród zakonników³⁴. Dowodzi to popularności tego imienia na średniowiecznym Śląsku, co po części mogło być związane z faktem, że Jan Ewangelista i Jan Chrzciciel byli patronami katedry wrocławskiej, a imię to było otaczane czcią w wielu miastach śląskich³⁵. Oprócz Jana, kolejne popularne imiona wśród żagańskich kanoników to Marcin (12 osób, 7,74%), Mateusz i Michał (po 9 osób, 5,81%) oraz Andrzej (8 osób, 5,16%)³⁶. Następnie po sześciu zakonników (3,87%) miało na imię Jerzy, Jakub, Szymon, Paweł i Kaspar³⁷. Po pięciu przyjętych braci nosiło imię Piotr, Tomasz lub Mikołaj³⁸. Imię Mikołaj powszechnie występowało na Śląsku, w przypadku konwentu wrocławskich kanoników było to nawet drugie najczęściej pojawiające się imię w tym opactwie³⁹. Do 1447 roku aż trzech opatów żagańskich miało na imię Mikołaj.

Od XVI wieku do opactwa wstąpiło stosunkowo dużo osób o imieniu Franciszek (5, co w ogólnej liczbie przyjętych w pierwszych 25 latach XVI wieku stanowiło 7,04%)⁴⁰. Podobnie jak w przypadku imienia Franciszek od końca XV wieku pojawiają się w murach klasztornych zakonnicy o imieniu Fabian,

³¹ Taż, *A czyny ich były liczne i godne pamięci. Konwent klasztoru kanoników regularnych NMP na Piasku we Wrocławiu*, Opole 2007.

³² Tamże, s. 77.

³³ Incipiunt Nomina, k. 1r-8r.

³⁴ Pobóg-Lenartowicz, *A czyny ich były*, s. 77-78.

³⁵ H.J. Sobeczko, *Średniowieczny kult liturgiczny czterech głównych patronów Śląska*, w: *Człowiek i Kościół w dziejach. Księga pamiątkowa dedykowana księdzu profesorowi Kazimierzowi Doli z okazji 65. rocznicy urodzin*, red. J. Kopiec, N. Widok, Opole 1999, s. 131-138.

³⁶ Incipiunt Nomina, k. 1r-8r.

³⁷ Tamże.

³⁸ Tamże.

³⁹ Pobóg-Lenartowicz, *A czyny ich były*, s. 78, 259-263.

⁴⁰ Incipiunt Nomina, k. 4r-8r.

również pięć osób⁴¹. W XVI wieku przyjęto także siedmiu nowicjuszy o imieniu Jan⁴², co świadczyć może o tym, że pomimo pojawiających się nowych imion nie zanikały te popularne do tej pory.

Imiona przyjmowanych do konwentu możemy traktować po części jako obraz panującej wówczas mody i trendu, ale także jako wyraz kultu świętych. W przypadku opactwa żagańskiego były to w przeważającej mierze imiona typowe dla średniowiecznego Śląska⁴³. Występujące w spisie nowicjuszy opactwa żagańskiego imiona świętych patronów mogą być dowodem na to, że do konwentu rekrutowały się osoby z rodzin pobożnych, zwłaszcza że Śląsk był już wówczas mocno schryścianizowany.

W spisie widnieje mała liczba imion polskich, np. imię Stanisław występuje jedynie dwa razy – analogicznie wygląda ta kwestia w opactwie wrocławskim⁴⁴.

Wydawałoby się, że naturalnym miejscem rekrutacji do wspólnoty powinien być Żagań. Po pierwsze ze względu na bliskość fizyczną, czyli usytuowanie klasztoru w mieście. Po drugie ze względu na aktywność opactwa, np. pracę duszpasterską, prowadzenie szkoły czy hospicjum. Identyfikację pochodzenia terytorialnego utrudnia niekompletna baza źródłowa. Niestety w wielu przypadkach nie wiadomo, skąd pochodzili zakonnicy. Na 155 znanych z imienia nowicjuszy wstępujących do klasztoru żagańskiego w latach 1447-1525 tylko w 86 przypadkach dopisano miejscowości, z których przybyli przyszli zakonnicy (55,49% ogółu). Jedynie dla sześciu mamy informację, że byli z Żagania (3,87% wstępujących i 9,30% spośród tych, którzy mieli przy imieniu wpisaną proveniencję)⁴⁵. Dla porównania, w opactwie wrocławskich kanoników do początku XVI wieku zidentyfikowano pochodzenie terytorialne 119 braci (32% wszystkich odnalezionych)⁴⁶. Spośród tej grupy, aż 26 zakonników pochodziło z Wrocławia, co stanowi 22% wszystkich zidentyfikowanych⁴⁷.

Sześciu przyjętych do żagańskiej wspólnoty to mieszkańcy Głogowa⁴⁸. Z Żar pochodziło 10 osób (6,45% ogólnie przyjętych w latach 1447-1525 i 11,63% osób, przy których w omawianym źródle wpisana jest nazwa miejscowości)⁴⁹. Do opactwa zgłaszali się chętni z bliskich oraz dalekich miejscowości, np. Siecieborzyc, Koźuchowa, Nowogrodu Bobrzańskiego, Kottbus, Świebodzina, Budziszyna, Gubina czy Chojnowa. W murach opactwa pojawiały się także osoby z Królestwa Polskiego, np. pochodzący z Krakowa, późniejszy opat żagański Jerzy Gracher, o którym będzie jeszcze mowa. Kronika klasztorna przedstawia Polaków jako osoby niższego stanu, potrzebujące stałej chrystianizacji⁵⁰. Utrzymywano jednak kontakty

⁴¹ Tamże, k. 4v-8r.

⁴² Tamże.

⁴³ H. Bahlow, *Schlesisches Namenbuch*, Kitzingen/Main 1953, s. 16-17.

⁴⁴ Pobóg-Lenartowicz, *A czyni ich były*, s. 78.

⁴⁵ Incipiant Nomina, k. 1-8r.

⁴⁶ Pobóg-Lenartowicz, *A czyni ich były*, s. 71.

⁴⁷ Tamże, s. 74.

⁴⁸ Tamże.

⁴⁹ Tamże.

⁵⁰ Tamże, s. 184, 229.

z konwentami w Czerwińsku i Trzemesznie, gdzie wysyłano nawet zakonników żagańskich⁵¹. Z katalogu opatów wiemy, że w skład konwentu wchodziły osoby mówiące po polsku, np. brat Stanisław, którego pod koniec XV wieku wysłano właśnie do klasztoru w Czerwińsku⁵². Od XV wieku związki Śląska z Polską były osłabione, co mogło mieć bezpośredni wpływ na nikłą obecność Polaków wśród zidentyfikowanych osób, które wstąpiły do początku XVI wieku do opactwa żagańskiego.

W spisie nowicjuszy pojawiają się nazwiska popularne na Śląsku, zwłaszcza w miastach, np. Blümel, Günther, Hirschwelder, Jäckel, Kreczmer, Knobeloch, Leman, Lemberg, Laub, Leslav, Molner, Petzold, Promnitz, Puscher, Weike, Wysche⁵³. Może to być potwierdzeniem, że głównym obszarem rekrutacji do konwentu żagańskiego były miasta śląskie.

Różnie rozkładała się liczba powołań do konwentu żagańskiego w czasie. Za opata Szymona Arnoldiego (18 lat rządów, 1450-1468) było to 19 nowych członków – żaden nie został wpisany do rejestru jako pochodzący z Żagania⁵⁴. Opat Marcin Rinkenberga (21 lat na urzędzie opata, 1468-1489) przyjął 37 chętnych – żaden wpis nie definiuje ich jako synów żagańskiej ziemi⁵⁵. Pierwszy wpis informujący o przyjęciu do konwentu osoby pochodzącej z Żagania widnieje przy dacie 1493 i odnosi się do Wawrzyńca Günthera, który wstąpił w czasie, kiedy opactwem kierował Paweł Haugwitz⁵⁶. Podczas rządów opata Pawła (1489-1507) przyjęto do wspólnoty aż 52 osoby (33,55% nowych członków konwentu z lat 1447-1525), z czego 3 pochodziły z Żagania – połowa wszystkich zidentyfikowanych jako żagańscy mieszkańcy wstępujący do klasztoru w latach 1447-1525⁵⁷. Za Pawła Haugwita w skład konwentu weszli aż 4 późniejsi opaci: Paweł Lemberg z Żar⁵⁸, Krzysztof Mechill z Żagania⁵⁹, Jakub Graefe z Chociebuża⁶⁰ i Szymon Petzold z Sieciebory⁶¹. Opat Jodok Jechel (1507-1514) przyjął do wspólnoty 26 nowych członków⁶². Dwóch z nich pochodziło z Żagania⁶³, a jeden został późniejszym opatem⁶⁴. Krzysztof Mechill (1514-1522) w trakcie 8 lat przyjął 16 nowicjuszy⁶⁵,

⁵¹ Tamże, s. 226, 262.

⁵² Była to kara za udział w bójce z innym kanonikiem żagańskim, Andrzejem, zob. CAS, s. 374.

⁵³ Np. M. Cetwiński, *Rycerstwo śląskie do końca XIII w.*, Wrocław 1980; Bahlw, *Schlesisches Namenbuch*, s. 39, 61, 65, 69, 86, 88-89, 110-112, 122, 133.

⁵⁴ Incipiunt Nomina, k. 1-2v.

⁵⁵ Tamże, k. 2v-3v.

⁵⁶ Tamże, k. 3r.

⁵⁷ Tamże, k. 3v-5r.

⁵⁸ Tamże, k. 4r.

⁵⁹ Tamże.

⁶⁰ Tamże, k. 5v.

⁶¹ Tamże.

⁶² Tamże, k. 5v-7v.

⁶³ Tamże.

⁶⁴ Tamże, k. 6v. Andreas Rupertus był opatem w latach 1545-1550 – *Corpus Inscriptionum Poloniae*, t. 10, z. 13, *Inskrypcje województwa lubuskiego. Powiat żagański (do 1815 roku)*, red. J. Zdrenka, Toruń 2019, s. 417-418.

⁶⁵ Incipiunt Nomina, k. 7v-8v.

z czego jeden pochodził z Żagania⁶⁶. Opat Paweł Lemberg powiększył skład konwentu o 3 braci⁶⁷.

Od 1447 do 1525 roku przyjęto do opactwa 155 osób, co daje średnią 0,51 osoby każdego roku. W 1506 roku przyjęto 7 osób, co jest najliczniejszym napływem nowych zakonników do wspólnoty w jednym roku⁶⁸. Wówczas wstąpiło także do konwentu aż 2 przyszłych opatów, Jakub Graefe i Szymon Petzold⁶⁹. Po 6 nowych zakonników przyjęto w roku 1482⁷⁰, 1497⁷¹, 1504⁷².

Dla poszczególnych opatów rozkład średniorocznie przyjmowanych osób w trakcie ich rządów wygląda następująco: Szymon Arnoldi – 1,05 osoby każdego roku, Marcin Rinkenberg – 1,76 osoby, Paweł Haugwitz – 2,89, Jodok Jechel – 3,71, a Krzysztof Mechill przyjmował do opactwa średnio 2 chętnych każdego roku. Oczywiście były lata, w których w ogóle nie było wstępujących do konwentu. Tak było w latach: 1449-1450, 1454, 1458-1459, 1462-1463, 1465-1467, 1477, 1480, 1482, 1484, 1494-1496, 1499-1500, 1515, 1517, 1520, 1524-1525. W sumie od 1447 do 1525 roku, czyli przez 79 lat, którymi zajmujemy się w niniejszym artykule, były 24 lata, w których nie powiększył się stan osobowy opactwa żagańskiego. Oznacza to, że w prawie co trzecim roku (30,38%) konwent nie przyjmował nowicjuszy. Za opata Szymona Arnoldiego było najwięcej lat bez nowych powołań – 9 razy nie przyjęto nikogo do konwentu. Najdłuższe przerwy w przyjmowaniu nowych członków do klasztoru trwały przez 3 lata z rzędu, w latach 1465-1467 (rządy opata Szymona Arnoldiego) oraz 1494-1496 (urząd opata sprawował wówczas Paweł Haugwitz). Trudno doszukiwać się w obu tych przypadkach przyczyn wynikających chociażby z podobnych postawach ówczesnych opatów, ponieważ różnili się oni między sobą. Szymon był bardzo religijnym opatem, gorliwym spowiednikiem, który jednocześnie dbał o majątek klasztoru⁷³. Z kolei opata Pawła kronika klasztorowa charakteryzuje jako osobę często przesiadującą na biesiadach, spędzającą sporo czasu w domach opackich poza Żaganiem i zarządzającą majątkiem wspólnoty jak swoim prywatnym⁷⁴.

Powodów braku powołań w latach 1449-1450 można doszukiwać się w tym, że w 1449 roku umiera opat Henryk Stislau, a nowo wybrany opat Augustyn Franche popełnia samobójstwo już w 1450 roku⁷⁵. Jako przyczyny samobójstwa kronika klasztorowa wskazuje brak kompetencji Augustyna niezbędnych do pełnienia tej funkcji oraz napiętą sytuację pomiędzy konwentem a mieszkańcami miasta oraz księżętami. Problemy te mogła spotęgować szalejąca wówczas w okolicy zaraza, która pochłonęła życie kilku tysięcy osób. Słabość psychiczna Augustyna miała

⁶⁶ Tamże, k. 8v.

⁶⁷ Tamże.

⁶⁸ Tamże, k. 4v-5r.

⁶⁹ Tamże, k. 4v.

⁷⁰ Tamże, k. 2r.

⁷¹ Tamże, k. 3v.

⁷² Tamże, k. 4r-4v.

⁷³ CAS, s. 323-324.

⁷⁴ Tamże, s. 407, 410-414.

⁷⁵ Tamże, s. 319.

skłonić go do podjęcia drastycznego kroku, jakim było pozbawienie się życia. Wieść o tym zdarzeniu nie budowała pozytywnego wizerunku opactwa. Dodatkowo krążyły pogłoski, że do śmierci opata przyczynić mieli się nieprzychylni Augustynowi zakonnicy z opozycji wewnątrz klasztoru⁷⁶. Zarządzono wizytację biskupią, a cała ta sytuacja odbiła się szerokim echem na Śląsku, co wpłynęło negatywnie na renomę opactwa. To zaś mogło mieć wpływ na niewybieranie klasztoru żagańskiego przez osoby poszukujące wspólnot zakonnych jako miejsca realizacji powołania. Wybór osoby nieposiadającej odpowiednich motywacji i umiejętności do pełnienia funkcji opata oraz zawirowania związane ze zmianą zarządzającego klasztorem mogły leżeć u podstaw czasowego zahamowania napływu chętnych do wstąpienia do konwentu.

Lata 1524-1525 to ostatnie 2 lata rządów opata Pawła II, który jawnie popierał luteranizm i nawet namawiał zakonników do przyjęcia haseł reformacji⁷⁷, w czym możemy upatrywać przerwy w przyjmowaniu nowych członków do konwentu.

Wpływ na liczbę nowo przyjętych mogły mieć także klęski elementarne, które dziesiątkowały mieszkańców okolicznej ludności, co zmniejszało potencjalne powołania. Mogły niekiedy nakładać się one na inne wydarzenia w klasztorze lub jego najbliższym otoczeniu, a to jeszcze bardziej hamowało napływ nowicjuszy. Przykładem może być rok 1450, kiedy opat Augustyn popełnił samobójstwo, a szalejąca zaraza miała przyczynić się do śmierci 3000 mieszkańców Żagania oraz 20 członków tamtejszego opactwa⁷⁸. W 1450 roku nie przyjęto nikogo do wspólnoty żagańskiej. Zima z 1476 roku na 1477 przyczyniła się do niewielkich zbiorów⁷⁹. W 1477 roku do konwentu nie przyjęto nikogo, a w 1478 tylko jedną osobę. Katalog opatów żagańskich przekazuje informację, że susze lat 1481 i 1482 spowodowały klęskę nieurodzaju i drożyznę⁸⁰. W 1482 roku nie przyjęto nikogo do opactwa. W 1472 roku miasto i klasztor dotknięte zostały dużym pożarem⁸¹. Przed tym wydarzeniem, czyli w 1471 roku przyjęto do opactwa 4 osoby, w latach: 1472, 1474, 1475, 1476 – po jednej, a w 1477 roku nie przyjęto nikogo. Dopiero w 1479 roku 5 kandydatów zasiłowało szeregi wspólnoty⁸². W 1486 roku budynki klasztorne znowu zagrożone były pożarem. W tym roku do wspólnoty wstąpił tylko jeden młodzieniec⁸³. W 1496 roku duża powódź zniszczyła infrastrukturę klasztorną⁸⁴. Pod tym rokiem brak wpisów o naborze do konwentu.

Wpływ klęsk elementarnych na przyjęcia nowicjuszy do opactwa jest trudny do precyzyjnej oceny. Oprócz konsekwencji szerzących się chorób czy głodu trzeba wziąć pod uwagę wiele czynników, takich jak atrakcyjność klasztoru jako miejsca realizacji powołania, na którą wpływały m.in. poziom formacji religijnej

⁷⁶ Tamże.

⁷⁷ Tamże, s. 450-460.

⁷⁸ Tamże, s. 319.

⁷⁹ Tamże, s. 383.

⁸⁰ Tamże, s. 388.

⁸¹ Tamże, s. 364.

⁸² Incipiunt Nomina, k. 1v-2r.

⁸³ CAS, s. 389-391; Incipiunt Nomina, k. 2v.

⁸⁴ CAS, s. 418-419.

w klasztorze, jego rozpoznawalność, popularność oraz sprawność rządów opata, potencjał demograficzny regionu, funkcjonowanie innych wspólnot⁸⁵ czy relacje klasztoru z otoczeniem społecznym. Te ostatnie nie zawsze układały się pomyślnie dla kanoników żagańskich⁸⁶. Trzeba także pamiętać, że niekiedy nabór nowicjuszy mógł wynikać z możliwości konwentu. W klasztorach była określona liczba zakonników, co wynikało z przyczyn organizacyjnych, finansowych i zarządczych. Kolejne nabory organizowano dopiero wtedy, gdy zwolniło się miejsce, np. po zmarłym bracie.

Klasztor przyciągał ludzi o różnym statusie społecznym. W spisie pojawiają się zarówno nazwiska szerzej znane na Śląsku, np. Leslav, Haugwitz, Promnitz, jak i osoby anonimowe. Czasami przyjęcie nowych członków do wspólnoty wiązało się z obciążeniem finansowym dla konwentu. Kondycja materialna przybywających była bowiem niekiedy tak słaba, że zdarzało się, że klasztor musiał im kupić odzienie⁸⁷. Świadczy to o tym, że przynajmniej część z przywdziewających habit wywodziła się z biedniejszych warstw społecznych. Dowodem na zróżnicowanie statusu społecznego członków konwentu może być też informacja przekazana przez kronikę klasztorną. Otóż opat Jan II Pigwis (1376-1390) zakazał przechowywania ubrań w celach braci. Wcześniej zakonnicy bardziej zamożni nosili lepsze ubrania, co prowadziło do polaryzacji i różnicowania wewnątrz konwentu. Jan II zezwolił na posiadanie jedynie takiej sumy pieniędzy, aby wystarczyła na zakup niezbędnego ubrania⁸⁸.

Warto jeszcze zatrzymać się przy wieku osób przyjmowanych do wspólnoty żagańskiej. W 91 przypadkach zapisano wiek nowo przyjętych (58,71%). Najmłodsza osoba miała 18 lat i był to Tomasz Gille, który wstąpił do opactwa w 1490 roku⁸⁹. Najstarszym przyjętym do wspólnoty był Johannes Stecher de Legura – w chwili przyjęcia w 1483 roku miał 53 lata⁹⁰. Średnia wieku osób wymienionych w źródle klasztornym, z odchyleniem wynoszącym 5,4, to 24,80 lat, a mediana 23 lata. W XV wieku średnia wieku nowicjuszy była nieco niższa niż nowicjuszy z pierwszych 25 lat wieku XVI – odpowiednio 24,78 lat do 24,81. Od 1447 do 1525 roku do klasztoru przyjęto 16 osób w wieku 23 lat, 14 w wieku 22 lat i 13 w wieku 25 lat.

Na koniec przytoczmy kilka informacji na temat liczebności klasztoru. Pełny konwent powinno stanowić 12 zakonników. W przypadku opactwa żagańskiego mamy informacje poświadczające, że czasami stan ten był dużo większy. W drugiej połowie XIV wieku, w trakcie rządów opata Jana II Pigwisa w konwencie miało przebywać 16 braci⁹¹. Kronikarz klasztorny podaje, że w wyniku zarazy szalejącej w mieście w 1450 roku zmarło aż 20 braci⁹². Z podobną sytuacją spotykamy się

⁸⁵ W Żaganiu był także klasztor franciszkanów.

⁸⁶ Zob. przyp. 15, 25.

⁸⁷ CAS, s. 236.

⁸⁸ Tamże, s. 200-201.

⁸⁹ Incipiunt Nomina, k. 3r.

⁹⁰ Tamże, k. 7v.

⁹¹ CAS, s. 201.

⁹² Tamże, s. 319.

w przypadku opactwa wrocławskiego, gdzie w 1413 roku również w wyniku zarazy zmarł opat i 19 członków tamtejszego konwentu⁹³. Jeżeli liczba 20 zakonników zapisana w kronice opactwa żagańskiego nie jest jedynie figurą wykorzystaną przez autora do podkreślenia wielkości strat, które poniosło tamtejsze opactwo, to wspólnota ta musiała liczyć w połowie XV wieku ok. 30 zakonników. Dokument z 1449 roku zatwierdzający na stanowisko opata Augustyna Franchego wymienia ponad 20 członków opactwa, w tym prepozytów klasztornych⁹⁴. W trakcie rządów opata Krzysztofa Mechilla w XVI wieku liczba osób na stałe przebywających w klasztorze miała przewyższać liczbę miejsc w chórze: *Tot namque fratres clerici cum adjunctis conversis laicis erant quod in triplicibus festis in inferiori choro formarum stalla 40 eos continere et stacionem prebere nequirent*⁹⁵. Porównując te liczby do liczebności opactwa z Piasku, można uznać je za prawdopodobne⁹⁶.

Przyszli opaci

Do roku 1447 nie dysponujemy spisem osób przyjmowanych do wspólnoty żagańskiej. Jednak na podstawie kroniki klasztornej, zachowanych dokumentów oraz inskrypcji pod portretami opatów znajdującymi się w zabudowaniach opactwa możemy wskazać imiona opatów zarządzających konwentem do tego czasu. Byli to kolejno: Tyleman I, Burchard II, Piotr I, Jan I, Gunter, Trudwin I, Herman, Teodoryk, Mikołaj I Weintrud, Jan II Pigwis, Mikołaj II, Maciej z Byczyny, Mikołaj III, Ludolf z Einbeck, Henryk II Leslav, Henryk III Stislav⁹⁷. Różnie rozkładał się czas sprawowania urzędu przez poszczególnych opatów⁹⁸. Mikołaj III stał na czele wspólnoty tylko 3 dni (1394 rok), po czym na opata wybrano Ludolfa, który funkcję tę pełnił przez 28 lat – od 1394, aż do swojej śmierci w 1422 roku⁹⁹. Spośród wspomnianej szesnastki żaden opat nie pochodził z Żagania, a przynajmniej źródła przemilczały taką informację. Przyszli opaci przybyli do klasztoru z różnych, czasami odległych stron, np. Mikołaj II Franckenstein¹⁰⁰ pochodził zapewne z Żąbkowic Śląskich, Mikołaj III prawdopodobnie z Opola¹⁰¹, a Ludolf był Saksończykiem¹⁰². Zdarzało się, że do wspólnoty wstępowali zakonnicy z innych konwentów kanoników regularnych, a następnie piastowali najwyższe

⁹³ *Chronica abbatum beate Mariae Virginis in Arena*, w: *Scriptores rerum Silesiacarum oder Sammlung schlesischer Geschichtschreiber*, Bd. 2, Hg. G.A. Stenzel, Breslau 1839, s. 214-215. Więcej na temat liczebności konwentu z Wrocławia zob. w: Pobóg-Lenartowicz, *A czyny ich były*, s. 54-63.

⁹⁴ Zob. więcej w: Karczevska, *Uwagi prozopograficzne*, s. 350-351.

⁹⁵ CAS, s. 440.

⁹⁶ Pobóg-Lenartowicz, *A czyny ich były*, s. 54-55.

⁹⁷ Na podstawie: CAS, s. 180-311; Pobóg-Lenartowicz, *Kanonicy regularni*, s. 253; *Klasztor Augustianów w Żaganiu. Zarys dziejów*, red. S. Kowalski, Żary 1999, s. 185-189; *Corpus Inscriptio-num Poloniae*, s. 402-411.

⁹⁸ Teoretycznie urząd opata był dożywotni, jednak praktyka klasztorna pokazuje, że nie zawsze było to przestrzegane, jak w przypadku opata Henryka Leslava, Krzysztofa Machila czy Pawła II.

⁹⁹ CAS, s. 230.

¹⁰⁰ Tamże, s. 223.

¹⁰¹ Tamże, s. 230.

¹⁰² Tamże, s. 231.

urzędu w klasztorze, np. wiemy, że Mikołaj II przybył z klasztoru Bożogrobców w Nysie¹⁰³, Maciej z Byczyny miał przejść do konwentu żagańskiego ze wspólnoty kanoników regularnych z Kłodzka¹⁰⁴. Opatem, który przybył z innego konwentu kanoników regularnych, a konkretnie z wrocławskiego opactwa z Piasku, był także pochodzący z Krakowa Jerzy I Gracher (1550-1552)¹⁰⁵. Do 1525 roku omawianym opactwem kierowało łącznie 23 opatów, z czego żagańskie korzenie miało na pewno dwóch – *Saganensis originis*¹⁰⁶ Augustyn Franche (1449-1450) oraz Krzysztof Mechill (1514-1522), przyjęty w szeregi konwentu w 1504 roku¹⁰⁷. Prawie wszyscy opaci żagańscy, których pochodzenie znamy, byli ze Śląska. Dla porównania w opactwie na Piasku aż 21% opatów było obcokrajowcami¹⁰⁸. Należy jednak zaznaczyć, że początki opactwa wrocławskiego związane były z Arrowezją, skąd pochodziła aż szóstka pierwszych przełożonych tej wspólnoty¹⁰⁹.

Spośród wymienionych 23 opatów na pewno 6 w młodości studiowało (26,09% z zarządzających w tym czasie konwentem). We wspólnocie wrocławskich kanoników 21% opatów ukończyło studia wyższe (7 z 33)¹¹⁰. W przypadku żagańskiej wspólnoty przyszli opaci uczyli się na różnych uniwersytetach. Herman I studiował w Bolonii¹¹¹, Mikołaj Franckenstein¹¹² oraz Ludolf¹¹³ w Pradze, Marcin Rinkenberg w Lipsku¹¹⁴, Krzysztof Mechill w Krakowie¹¹⁵, a Paweł Lemberg w Wittenberdze¹¹⁶ i Frankfurcie¹¹⁷.

Różne było pochodzenie społeczne przełożonych żagańskiej wspólnoty. Część opatów wywodziła się z prostych rodzin, np. Szymon Arnoldi był synem chłopą spod Ścinawy¹¹⁸. Znajomością prowadzenia hodowli i uprawy wykazał się także opat Teodoryk, któremu zbytnie zaangażowanie w kwestie gospodarcze wypomina

¹⁰³ Tamże, s. 223.

¹⁰⁴ Tamże, s. 228-229.

¹⁰⁵ *Corpus Inscriptionum Poloniae*, s. 418.

¹⁰⁶ CAS, s. 318.

¹⁰⁷ Incipiunt Nomina, k. 4v.

¹⁰⁸ Pobóg-Lenartowicz, *A czyni ich były*, s. 40.

¹⁰⁹ Tamże.

¹¹⁰ Tamże, s. 39-40.

¹¹¹ CAS, s. 186.

¹¹² Tamże, s. 223; J. Gottschalk, *Oberschlesien auf dem Universitäten des Mittelalters. Beiträge zur Heimatkunde Oberschlesiens*, Bd. 2, Leobschütz 1934, s. 38.

¹¹³ J.J. Loserth, *Geschichtsschreiber der hussitischen Bewegung*, vol. 3, Vienna 1856-1866, s. 12; Leszczyńska, *W sprawie monografii*, s. 147-148.

¹¹⁴ *Codex diplomaticus Saxoniae regiae*, Ht. 2, Bd. 16, *Die Matrikel der Universität Leipzig*, Bd. 1, *Die Immatrikulationen von 1409-1559*, Hg. G. Erler, Leipzig 1895, s. 115. Uzyskał tam tytuł magistra: *Codex diplomaticus Saxoniae regiae*, Ht. 2, Bd. 17, *Die Matrikel der Universität Leipzig*, Bd. 2, *Die Promotionen von 1409-1559*, Hg. G. Erler, Leipzig 1897, s. 127.

¹¹⁵ CAS, s. 440.

¹¹⁶ C.E. Foerstermann, *Album academiae Vitenbergensis ad a. Ch. MDII usque ad a. MDLX*. Lipsiae 1841, s. 27.

¹¹⁷ J. Dlugos, *Chronik der Propstei Naumburg am Bober*, Grünberg 1926, s. 30.

¹¹⁸ CAS, s. 323.

kronikarz klasztorny¹¹⁹. Jeden z opatów wrocławskich kanoników także był prawdopodobnie z pochodzenia chłopem¹²⁰. Marcin Rinkenberg był synem kowala¹²¹, Krzysztof Mechill i Paweł Lemberg pochodzili z rodzin tkaczy – Krzysztof z żagańskich¹²², a Paweł z żarskich¹²³. Augustyn Franche był synem sołtysa¹²⁴, a Henryk Leslav pochodził z rodziny, która dysponowała licznymi dobrami ziemskimi w okolicy Zielonej Góry¹²⁵. Henryk III Stislau pochodził ze Śląska, ale nie wiemy z jak zamożnej rodziny¹²⁶.

Niestety dokładną identyfikację pochodzenia społecznego wszystkich opatów żagańskich uniemożliwia niedostatek źródeł. W przypadku części kierujących wspólnotą dysponujemy jedynie kronikarskim opisem ich czynów dokonanych w trakcie sprawowania urzędu i dokumentami, często o charakterze gospodarczym.

Z urzędujących do 1525 roku opatów, aż trzech nosiło imię Mikołaj. Dwukrotnie zarządzali wspólnotą zakonnicy o imieniu Henryk oraz Paweł.

Brak wykształcenia, podobnie jak urodzenie nie były czynnikami, które mogły stanowić przeszkodę w wyborze na stanowisko opata w klasztorach kanoników regularnych¹²⁷. Ważne były także staż zakonny oraz osobiste predyspozycje do pełnienia tej funkcji¹²⁸. Takie podejście prezentowane na kartach kroniki klasztornej dostrzec możemy m.in. w przypadku opata Augustyna Francheo, który tragicznie zakończył swoje rządy, a który zdaniem autora katalogu żagańskiego nie posiadał ani wykształcenia, ani predyspozycji do objęcia tego urzędu¹²⁹.

¹¹⁹ Tamże, s. 189.

¹²⁰ Jan Steiner, zob. *Chronica abbatum*, s. 216; Pobóg-Lenartowicz, *A czyny ich były*, s. 77.

¹²¹ CAS, s. 358.

¹²² Tamże, s. 440.

¹²³ Tamże, s. 450.

¹²⁴ Tamże, s. 318.

¹²⁵ Karczeńska, *Rodzina von Leslav*, s. 75-76.

¹²⁶ *Germania canonico-Augustiniana ordine alphabetico in V. partes divisa, multorum annorum studio ac labore magnisque sumptibus collecta a R. D. Franciscus Petro, Can. Reg. S. Augustini imperialis canonice Wettenhasanae quondam capitulari ac senior opus posthumum*, pars V, Ginzburgi ad Danubium 1766, s. 66.

¹²⁷ Zob. m.in. Pobóg-Lenartowicz, *Kanonicy regularni na Śląsku*, s. 53-58. Należy podkreślić, że kronikarze spisujący kroniki w opactwach kanoników regularnych to osoby wykształcone, które doceniały i podkreślały znaczenie formacji intelektualnej, zob. m.in. K. Chmielewska, *Uczni w średniowiecznych klasztorach. Wykształcenie zakonników – w relacjach kronikarskich*, w: *Uczni z odległej i nieodległej przeszłości. Rekonstrukcje, interpretacje, refleksje*, red. A. Żywczok, M. Kitliński-Król, Katowice 2019, s. 37-42.

¹²⁸ W przypadku opactwa na Piasku średni staż zakonnika przed objęciem urzędu opata w średniowieczu wyniósł 23,5 roku: Pobóg-Lenartowicz, *A czyny ich były*, s. 41-44. Por. także w: E. Wólkiewicz, *Mieszczanie w klasztorze. Skład osobowy konwentu bożogrobców w Nysie w średniowieczu*, w: *Klasztor w mieście*, s. 431. Szerzej na temat roli i wizerunku opatów zob. m.in. C. Proksch, *Klosterreform und Geschichtsschreibung im Spätmittelalter*, Köln 1994, s. 275-280; A. Pobóg-Lenartowicz, *Ideał opata w śląskich średniowiecznych kronikach kanoników regularnych*, w: *Człowiek i Kościół*, s. 103-118.

¹²⁹ Opat Augustyn popełnił samobójstwo w 1450 roku, CAS, s. 318-319.

Wśród żagańskich opatów, którzy w średniowieczu kierowali opactwem, spotykamy osoby o różnym wykształceniu oraz pochodzeniu społecznym. Wiemy, że większość z tych, których pochodzenie można zidentyfikować, była ze Śląska, a ponad 20% z nich ukończyło studia uniwersyteckie. Brak formalnego wykształcenia nie powodował, że kierujący wspólnotą nie rozumieli znaczenia edukacji. Opat Trudwin wysłał Hermana na studia do Bolonii¹³⁰, a opat Jodok poparł podjęcie studiów przez Pawła Lemberga¹³¹. Wydaje się, że umożliwienie pobierania nauk uniwersyteckich miało być w przypadku tych braci jednym z elementów przygotowania ich do objęcia ważniejszych funkcji w opactwie, ponieważ zarówno Herman, jak i Paweł zostali później powołani na urząd opata. Troska o rozwój intelektualny była w klasztorach kanoników regularnych ważnym elementem dbałości o rozwój wewnętrzny zakonników¹³². Poza przyszłymi opatami, którzy podejmowali studia¹³³, kanonicy mieli możliwość rozwijać intelektualne przymioty w opactwie, gdyż znajdowała się w nim bogato wyposażona biblioteka¹³⁴. Nauka, zarówno uniwersytecka, jak i ta realizowana wewnątrz opactwa, miała pomóc w rozwoju duchowym i przybliżyć do Boga¹³⁵. Przygotowywała też do pełnienia zadań duszpasterskich i kaznodziejskich, zwłaszcza w prowadzonych przez kanoników regularnych parafiach¹³⁶.

¹³⁰ Tamże, s. 186

¹³¹ Tamże, s. 450.

¹³² Np. S. Nalbach, *Ze studiów nad kulturą umysłową kanoników regularnych krakowskiej prepozytury Bożego Ciała w XV i XVI wieku*, Kraków 2009.

¹³³ Na studia do Pragi wysłano m.in. Mikołaja z Zielonej Góry, Jana Frankinfourta i Augustyna, CAS, s. 198. Więcej na temat studiów podejmowanych przez kanoników regularnych ze Śląska zob. w: A. Pobóg-Lenartowicz, *Z badań nad studiami uniwersyteckimi śląskich kanoników regularnych w średniowieczu*, w: *Kultura edukacyjna na Górnym Śląsku*, red. A. Barciak, Katowice 2002, s. 248-262.

¹³⁴ Zob. więcej na jej temat w: A. Świerk, *Średniowieczna biblioteka klasztoru kanoników regularnych w Żaganiu*, Wrocław 1965. Na temat znaczenia książki i librarii klasztornych w konwentach kanoników regularnych zob. m.in.: E. Zielińska, *Biblioteka klasztoru kanoników regularnych w Kraśniku w II połowie XV w.*, w: *Klasztor w kulturze średniowiecznej Polski. Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej zorganizowanej w Dąbrowie Niemodlińskiej w dniach 4-6 XI 1993 przez Instytut Historii WSP w Opolu i Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego*, red. M. Derwich, A. Pobóg-Lenartowicz, Opole 1995, s. 105-112; I. Pietrkiewicz, *Biblioteka kanoników regularnych w Krakowie w XV i XVI wieku*, Kraków 2003; K. Łatak, *Biblioteka kanoników regularnych w Krakowie do końca XVI wieku*, „Echa Przeszłości”, 3 (2002) s. 27-47; A. Kowalczyk, *Biblioteka kanoników regularnych w Czerwińsku*, „Notatki Płockie”, 54 (2009) nr 1, s. 3-10. Wszędzie tam wykaz literatury.

¹³⁵ Zob. m.in. H.D. Wojtyska, *Nauka i nauczanie u kanoników regularnych (na przykładzie Kongregacji Bożego Ciała)*, w: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. 2, cz. 2, red. M. Rechowicz, Lublin 1975, s. 458; C.H. Lawrens, *Monastycyzm średniowieczny*, Warszawa 2005, s. 140-145.

¹³⁶ M.in. S. Ryłko, *Reguła św. Augustyna z klasztoru kanoników regularnych w czeskim Rudniku*, Kraków 1993, s. 27; Wojtyska, *Nauka i nauczanie*, s. 473; Świerk, *Średniowieczna biblioteka*, s. 16; Łatak, *Biblioteka kanoników regularnych*, s. 27-28.

Podsumowanie

Z zebranego materiału wynika, że oddziaływanie opactwa na mieszkańców miasta mierzone liczbą potwierdzonych źródłowo wstępujących do konwentu synów żagańskich rodzin było dużo mniejsze niż w przypadku opactwa z Wrocławia – 9,30% Żagań, 22% Wrocław. Może to świadczyć, że opactwo wrocławskie w oczach mieszkańców miasta było bardziej pożądanym kierunkiem realizacji powołania niż żagańskie dla tamtejszych mieszczan. Podobieństwo pomiędzy rekrutacją do konwentów dostrzegalne jest natomiast w terytorium, z którego pochodzili kanonicy, a był nim głównie Śląsk¹³⁷. Zdarzali się jednak w obu konwentach przybysze z odleglejszych stron, np. Czech, Moraw, Krakowa, Miśni czy Łużyc.

Zarówno we Wrocławiu, jak i Żaganiu przeważająca liczba nowicjuszy pochodziła ze stanu mieszczańskiego¹³⁸, o czym mogą świadczyć dopisane przy ich imionach miasta, z których przybyli, np. Żary, Wrocław, Zielona Góra, Świebodzin, Bolesławiec, Budziszyn, Głogów, Legnica. Odległość miejsc, z których pochodzili kanonicy żagańscy, raczej nie przekraczała 100 km, np. Wrocław – 163 km, Budziszyn – 110 km, Legnica – 96 km, Świebodzin – 94 km, Chojnów – 74 km, Gubin – 66 km, Głogów – 64 km, Bolesławiec – 58 km, Zielona Góra – 46 km, Trzebiel – 46 km, Przewóz – 38 km, Kożuchów – 26 km, Siecieboryce – 22 km, Żary – 15 km. Niestety nie zawsze mamy podane informacje o miejscu pochodzenia zakonników, co oczywiście utrudnia pełną identyfikację pochodzenia społecznego członków konwentu z Żagania.

W każdym z opisywanych klasztorów spotkać możemy kanoników, nie tylko opatów, którzy ukończyli studia zagraniczne. Trzeba przy tym pamiętać, że już w 1339 roku papież Benedykt XII w bulli *Ad decorem accelsiae sponsae Dei* nawoływał do wysyłania zakonników na studia oraz zakładania bibliotek¹³⁹. Nieznacznie większy odsetek opatów żagańskich niż wrocławskich pobierał nauki – odpowiednio 26,09% i 21%. Wpływ na to mogło mieć kilka czynników. Na pewno oba konwenty były wystarczająco zasobne w środki materialne, które umożliwiały wysłanie zakonników na studia. Dodatkowo opat z Piasku był egzekutorem testamentu Mikołaja z Gliwic (Gleiwcz), który wspierał ubogich uczniów chcących studiować w Krakowie, Lipsku lub Erfurcie¹⁴⁰. Zakonnicy z Wrocławia, zwłaszcza w drugiej połowie XV wieku, wybierali studia w Erfurcie¹⁴¹. Trudno więc doszukiwać się przyczyn dysproporcji pomiędzy formalnie wykształconym odsetkiem opatów w obu konwentach w możliwościach finansowych opactw. Inspiracją do podejmowania formalnych studiów mogły być także książki zgromadzone w murach

¹³⁷ Z terenu Śląska rekrutowali się również kanonicy konwentu z Kłodzka, zob. W. Dziewulski, *Skład osobowy klasztoru kanoników regularnych w Kłodzku w początku XV wieku*, „Pamiętnik Literacki”, 45 (1954) z. 1, s. 141-144.

¹³⁸ Podobna sytuacja miała miejsce w klasztorze Bożego Ciała w Krakowie, zob. K. Łatak, *Kanonicy regularni laterańscy na Kazimierzu w Krakowie do końca XVI wieku*, Ełk 1999, s. 161-170.

¹³⁹ Pobóg-Lenartowicz, *A czyny ich były*, s. 39, 63.

¹⁴⁰ J. Drabina, *Mikołaj z Gliwic – średniowieczny protektor studiującej młodzieży*, „Roczniki Muzeum w Gliwicach”, (1987) nr 3, s. 33-41.

¹⁴¹ Pobóg-Lenartowicz, *Z badań nad studiami*, s. 256.

konwentu. Zarówno we Wrocławiu, jak i w Żaganiu działały biblioteki oraz szkoły przyklasztorne. Libraria żagańska była niezwykle bogato wyposażona, a książki były w tym opactwie często przedmiotem zainteresowania ze strony opatów, co mogło przekładać się na formację intelektualną zakonników. Opat Szymon Arnoldi nie posiadał formalnego wykształcenia, a mimo to pilnie studiował Pismo Święte, a to może oznaczać, że swoją wiedzę czerpał właśnie z bardzo bogatego i znanego daleko poza granicami Śląska klasztornego księgozbioru, który mógł inspirować zakonników do dalszej nauki¹⁴². Studia uniwersyteckie mogły być także elementem przygotowującym do objęcia funkcji opata, co mogło wynikać z osobistego zamiłowania do nauki przełożonych klasztornych – z 6 opatów żagańskich, którzy posiadali wykształcenie uniwersyteckie, aż 3 zostało wysłanych na studia już po wstąpieniu do tamtejszej wspólnoty, tj. Herman, Krzysztof Mechill oraz Paweł Lemberg. Być może kanonicy wrocławscy większą wagę przykładali do studiów w murach klasztornych i przygotowania praktycznego przed przejęciem funkcji opata. Zarówno opactwo z Wrocławia, jak i z Żagania było bez wątpienia ośrodkiem wymiany idei, myśli oraz miejscem dysput teologicznych i filozoficznych, które oddziaływały daleko poza mury klasztorne. Gdyby nie wykształcenie kanoników nie byłoby to możliwe¹⁴³.

W szczytowych momentach oba domy zakonne liczyły ponad 40 członków, co świadczy o popularności tych klasztorów.

Przedstawiona powyżej analiza poszerza naszą wiedzę na temat liczebności konwentu żagańskiego, miejsca rekrutacji kanoników, wieku wstępowania do opactwa oraz ułatwia prześledzenie losów zakonników. Poszerzenie zebranych informacji, m.in. o te zawarte w kronice oraz na listach świadków z dokumentów klasztornych, pozwoli na rozbudowanie naszej wiedzy na temat średniowiecznych losów żagańskiego opactwa i składu osobowego wspólnoty.

REFERENCES / BIBLIOGRAFIA

Źródła rękopiśmienne

Archiwum Państwowe we Wrocławiu

Klasztor Augustianów w Żaganiu, sygn. Rep. 116.

Kopiarz klasztoru kanoników regularnych św. Augustyna w Żaganiu, Rep. 135, sygn. 419.

Archiwum Państwowe w Zielonej Górze

Akta miasta Zielona Góra, sygn. 5.

Akta miasta Żagań, sygn. 1520.

¹⁴² Taż, *Formacja intelektualna śląskich kanoników regularnych w średniowieczu*, w: *Źródła kultury umysłowej w Europie Środkowej ze szczególnym uwzględnieniem Śląska*, red. A. Barciak, Katowice 2005, s. 183-184.

¹⁴³ Taż, *Z badań nad studiami*, s. 258-260.

Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu

Incipiunt Nomina Canonicorum Regularium Sancti Augustini Monasterii Saganensis, sygn. Vb.

1417-1440 Incipit registrum monasterii Saganensis compilatum per dominum Ludolfum abbatem ibidem Descriptum per D. Benedictum Abbatem anno 1780, sygn. V 74a.

Sächsisches Staatsarchiv Dresden

Haushaltungssachen des (Augustinerchorherren-)Stifts Sagan, nr Loc.08971/24, Die Vorwerke des Saganer Stiftes 1543, k. 45-54.

Haushaltungssachen des (Augustinerchorherren-)Stifts Sagan, nr Loc.08971/24, Einkommen des Saganer Stiftes 1543, k. 5-11.

Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna imienia C. Norwida w Zielonej Górze. Dział Rękopisów

Miscellanea żagańskie, sygn. R-55.

Źródła drukowane

Catalogus abbatum Saganensium, w: *Scriptores rerum Silesiacarum oder Sammlung schlesischer Geschichtschreiber*, Bd. I, Hg. G.A. Stenzel, Breslau 1835, s. 172-528.

Chronica abbatum beate Mariae Virginis in Arena, w: *Scriptores rerum Silesiacarum oder Sammlung schlesischer Geschichtschreiber*, Bd. 2, Hg. G.A. Stenzel, Breslau 1839, s. 156-286.

Codex diplomaticus Saxoniae regiae, Ht. 2, Bd. 16, *Die Matrikel der Universität Leipzig*, Bd. 1, *Die Immatrikulationen von 1409-1559*, Hg. G. Erler, Leipzig 1895.

Codex diplomaticus Saxoniae regiae, Ht. 2, Bd. 17, *Die Matrikel der Universität Leipzig*, Bd. 2, *Die Promotionen von 1409-1559*, Hg. G. Erler, Leipzig 1897.

Corpus Inscriptionum Poloniae, t. 10, z. 13, *Inskrypcje województwa lubuskiego. Powiat żagański (do 1815 roku)*, red. J. Zdrenka, Toruń 2019.

Długos Jan, *Chronik der Propstei Naumburg am Bober*, Grünberg 1926.

Foerstermann Eduard Carl, *Album academiae Vitenbergensis ad a. Ch. MDII usque ad a. MDLX*, Lipsiae 1841.

Kodeks dyplomatyczny Śląska, t. III, red. K. Maleczyński, A. Skowrońska, Wrocław 1964.

Loserth Johann, *Geschichtsschreiber der hussitischen Bewegung*, vol. 3, Vienna 1856-1866.

Opracowania

Bahlow Hans, *Schlesisches Namenbuch*, Kitzingen/Main 1953.

Bosl Karl, *Das Jahrhundert der Augustiner Chorherren*, w: *Historiographia Mediaevalis. Studien zur Geschichtsschreibung und Quellenkunde des Mittelalters. Festschrift für Franz-Josef Schmale zum 65. Geburtstag*, Hg. F.J. Schmale, D. Berg, H.W. Goetz, Darmstadt 1988, s. 1-17.

Cetwiński Marek, *Rycerstwo śląskie do końca XIII w.*, Wrocław 1980.

Chmielewska Katarzyna, *Klasztor i jego problemy w średniowiecznych śląskich i kłodzkich kronikach kanoników regularnych*, Częstochowa 2015.

Chmielewska Katarzyna, *Między chęcią a zakazem. Trudy kierowania klasztorem w czasach konfliktów między władzą świecką a kościelną w relacjach średniowiecznych kronik śląskich*, w: *W poszukiwaniu prawdy. Chrześcijańska Europa między wiarą a polityką*, t. 2, red. A. Szyndler, Częstochowa 2010, s. 111-122.

- Chmielewska Katarzyna, *Uczeni w średniowiecznych klasztorach. Wykształceni zakonnicy – w relacjach kronikarskich*, w: *Uczeni z odległej i nieodległej przeszłości. Rekonstrukcje, interpretacje, refleksje*, red. A. Żywczok, M. Kitliński-Król, Katowice 2019, s. 37-42.
- Dola Kazimierz, *Szpitala średniowieczne Śląska. Rozwój historyczny*, „Rocznik Teologiczny Śląska Opolskiego”, 1 (1968) s. 239-292.
- Drabina Jan, *Mikołaj z Gliwic – średniowieczny protektor studiującej młodzieży*, „Roczniki Muzeum w Gliwicach”, (1987) nr 3, s. 33-41.
- Dziewulski Władysław, *Skład osobowy klasztoru kanoników regularnych w Kłodzku w początku XV wieku*, „Pamiętnik Literacki”, 45 (1954) z. 1, s. 141-144.
- Filipek-Misiak Aleksandra, *Obcy nie (zawsze) znaczy zły – czyli o przybyszach w konwencie wedle Catalogus abbatum Saganensium Ludolfa z Żagania*, w: *Obcy w mieście, obcy w klasztorze. Ciągłość i zmiana w życiu wspólnot lokalnych na ziemiach polskich w średniowieczu*, red. A. Pobóg-Lenartowicz, R. Trawka, L. Poniewozik, Rzeszów 2019, s. 49-60.
- Filipek-Misiak Aleksandra, *W ogrodzie cnót, wad i grzechów. Problematyka cnót w wybranych średniowiecznych kronikach klasztornych na Śląsku i w Czechach*, Kraków 2016.
- Germania canonico-Augustiniana ordine alphabetico in V. partes divisa, multorum annorum studio ac labore magnisque sumptibus collecta a R. D. Franciscus Petro, Can. Reg. S. Augustini imperialis canonice Wettenhasanae quondam capitulari ac senior opus posthumum*, pars V, Ginzburgi ad Danubium 1766.
- Gottschalk Joseph, *Oberschlesien auf dem Universitäten des Mittelalters. Beiträge zur Heimatkunde Oberschlesiens*, Bd. 2, Leobschütz 1934.
- Kapłon Marian, *Księżęta śląscy a klasztor kanoników regularnych w Żaganiu w latach 1217-1439*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Historia”, 19 (1970) s. 133-147.
- Karczewska Joanna, *Opat w trudnych czasach? Marcin Rinkenberga i jego opackie rządy w klasztorze Kanoników Regularnych w Żaganiu (1468-1489)*, „Saeculum Christianum”, 30 (2023) z. 2, s. 68-78.
- Karczewska Joanna, *Rodzina von Leslav i jej działalność w XIV-XV wieku*, „Studia Zachodnie”, 9 (2007) s. 75-80.
- Karczewska Joanna, *Uwagi propozycyjne nad składem klasztoru kanoników regularnych w Żaganiu w połowie XV w.*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka”, 62 (2007) z. 3, s. 349-355.
- Klasztor Augustianów w Żaganiu. Zarys dziejów*, red. S. Kowalski, Żary 1999.
- Kogut Mieczysław, *Początki klasztoru Kanoników Regularnych w Nowogrodzie Bobrzańskim*, „Wrocławski Przegląd Teologiczny”, 16 (2008) z. 1, s. 203-210.
- Kowalczyk Agnieszka, *Biblioteka kanoników regularnych w Czerwińsku*, „Notatki Płockie”, 54 (2009) nr 1, s. 3-10.
- Kozaczewski Tadeusz, *Fundacje klasztorne Henryka Brodatego i Henryka Pobożnego. Zagadnienie wielkości i chronologii fundacji*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka”, 28 (1973) z. 4, s. 429-440.
- Lawrens Hugh Clifford, *Monastycyzm średniowieczny*, Warszawa 2005.
- Leszczyńska Barbara, *W sprawie monografii Ludolfa z Żagania*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Historia”, 8 (1964) s. 147-159.
- Łatak Kazimierz, *Biblioteka kanoników regularnych w Krakowie do końca XVI wieku*, „Echa Przeszłości”, 3 (2002) s. 27-47.
- Łatak Kazimierz, *Kanonicy regularni laterańscy na Kazimierzu w Krakowie do końca XV wieku*, Elk 1999.

- Łatak Kazimierz, *Kanonicy regularni w dawnej i współczesnej Polsce*, w: *Przemijanie i trwanie. Kanonicy Regularni Laterańscy w dawnej i współczesnej Polsce. Materiały z międzynarodowej konferencji zorganizowanej z okazji 600-lecia fundacji opactwa Bożego Ciała w Krakowie*, red. K. Łatak, I. Makarczyk, Kraków 2008, s. 17-38.
- Łatak Kazimierz, *Początki ruchu kanonickiego na ziemiach polskich*, w: *Miscellanea scientifica in honorem Beatissimi Patris Ioannis Pauli II*, red. S. Strękowski, Ełk 1999, s. 231-239.
- Machilek Franz, *Ludolf von Sagan*, w: *Die deutsche Literatur des Mittelalters, Verfassenrlexicon*, Bd. 5, Berlin-New York 1985, s. 974-984.
- Machilek Franz, *Ludolf von Sagan und seine Stellung in der Auseinandersetzung um Konziliarismus und Hussitismus*, München 1967.
- Milis Ludovicus, *L'Ordre chanoines réguliers d'Arrouaise son histoire et son organisation, de la fondation de l'abbaye-mère vers 1090 à la fin des chapitres annuels en 1471*, t. I, Brugge 1969.
- Mrozowicz Wojciech, *Konflikty między miastem Wrocław a klasztorem kanoników regularnych na Piasku w późnym średniowieczu*, w: *Klasztor w mieście średniowiecznym i nowożytnym. Materiały z międzynarodowej konferencji zorganizowanej w Turawie w dniach 6-8 V 1999 r. przez Instytut Historii Uniwersytetu Opolskiego i Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego*, red. M. Derwich, A. Pobóg-Lenartowicz, Wrocław-Opole, 2000, s. 393-400.
- Mrozowicz Wojciech, *Ludolf of Żagań*, w: *The encyclopedia of the medieval chronicle*, vol. 2, J-Z, red. T. Andrews, S. Bagge, K. Bate, M. Derwich, G. Dunphy, Leiden-Boston 2010, s. 1049-1050.
- Mrozowicz Wojciech, *Wokół przeniesienia klasztoru kanoników regularnych św. Augustyna z Nowogrodu Bobrzańskiego do Żagania (w świetle nieznanego dokumentu z 20 IX 1284 r.)*, w: *„Memoriae amici et magistri”. Studia historyczne poświęcone pamięci prof. Wacława Korty (1919-1999)*, red. M. Derwich, W. Mrozowicz, R. Żerelik, Wrocław 2001, s. 101-108.
- Nalbach Stanisław, *Ze studiów nad kulturą umysłową kanoników regularnych krakowskiej prepozytury Bożego Ciała w XV i XVI wieku*, Kraków 2009.
- Pietrzkiewicz Iwona, *Biblioteka kanoników regularnych w Krakowie w XV i XVI wieku*, Kraków 2003.
- Pobóg-Lenartowicz Anna, *A czyny ich były liczne i godne pamięci. Konwent klasztoru kanoników regularnych NMP na Piasku we Wrocławiu*, Opole 2007.
- Pobóg-Lenartowicz Anna, *Formacja intelektualna śląskich kanoników regularnych w średniowieczu*, w: *Źródła kultury umysłowej w Europie Środkowej ze szczególnym uwzględnieniem Śląska*, red. A. Barciak, Katowice 2005, s. 180-195.
- Pobóg-Lenartowicz Anna, *Ideał opata w śląskich średniowiecznych kronikach kanoników regularnych*, w: *Człowiek i Kościół w dziejach. Księga pamiątkowa dedykowana księdzu profesorowi Kazimierzowi Doli z okazji 65. rocznicy urodzin*, red. J. Kopiec, N. Widok, Opole 1999, s. 103-118.
- Pobóg-Lenartowicz Anna, *Kanonicy regularni a miasto na przykładzie Żagania*, w: *Klasztor w mieście średniowiecznym i nowożytnym. Materiały z międzynarodowej konferencji zorganizowanej w Turawie w dniach 6-8 V 1999 r. przez Instytut Historii Uniwersytetu Opolskiego i Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego*, red. M. Derwich, A. Pobóg-Lenartowicz, Wrocław-Opole, 2000, s. 383-392.
- Pobóg-Lenartowicz Anna, *Kanonicy regularni na Śląsku. Życie konwentów w śląskich klasztorach kanoników regularnych w średniowieczu*, Opole 1999.

- Pobóg-Lenartowicz Anna, *Księżniczki śląskie wobec śląskich klasztorów kanoników regularnych*, w: *Klasztor w państwie średniowiecznym i nowożytnym*, red. M. Derwich, A. Pobóg-Lenartowicz, Wrocław-Opole-Warszawa 2005, s. 57-64.
- Pobóg-Lenartowicz Anna, *Silvestres in moribus erant. O wyższości miasta nad wsią na przykładzie kanoników regularnych w Żaganiu*, w: *Człowiek, sacrum, środowisko. Miejsca kultu we wczesnym średniowieczu*, red. S. Możdziej, Wrocław 2000, s. 235-242.
- Pobóg-Lenartowicz Anna, *Z badań nad studiami uniwersyteckimi śląskich kanoników regularnych w średniowieczu*, w: *Kultura edukacyjna na Górnym Śląsku*, red. A. Barciak, Katowice 2002, s. 248-262.
- Pobóg-Lenartowicz Anna, Witczak Zbigniew, *Miasto czy wieś? Dylemat śląskich kanoników regularnych w średniowieczu*, w: *Miasto i wieś na przestrzeni dziejów w Europie Środkowej ze szczególnym uwzględnieniem Górnego Śląska*, red. A. Barciak, Katowice-Zabrze 2023, s. 107-114.
- Proksch Constance, *Klosterreform und Geschichtsschreibung im Spätmittelalter*, Köln 1994.
- Ryłko Stefan, *Reguła św. Augustyna z klasztoru kanoników regularnych w czeskim Rudniku*, Kraków 1993.
- Sivéry Gérard, *Les chanoines d'Arrouaise et la Pologne*, w: *Les contacts religieux Franco-Polonais du Moyen Age a nous Jours. Relations, influences, images d'un pays vu par l'autre*, Paris 1985, s. 53-82.
- Steller Georg, *Die Anfänge des (Saganer) Augustinerstiftes in Naumburg am Bober (1217-1284)*, „Archiv für schlesische Kirchengeschichte”, T. 1, 26 (1968) s. 19-63, T. 2, 27 (1969) s. 30-52.
- Stelmach Roman, *Henryk I Brodaty jako fundator i donator klasztorów śląskich*, w: *Klasztor w państwie średniowiecznym i nowożytnym*, red. M. Derwich, A. Pobóg-Lenartowicz, Wrocław-Opole-Warszawa 2005, s. 45-55.
- Sobeczko Jan Helmut, *Średniowieczny kult liturgiczny czterech głównych patronów Śląska*, w: *Człowiek i Kościół w dziejach. Księga pamiątkowa dedykowana księdzu profesorowi Kazimierzowi Doli z okazji 65. rocznicy urodzin*, red. J. Kopiec, N. Widok, Opole 1999, s. 131-138.
- Surdacki Marian, *Szpitalnictwo zakonne w średniowiecznej Polsce*, „Roczniki Humanistyczne”, 63 (2015) nr 2, s. 49-98.
- Szetelnicki Wacław, *Szkolnictwo kanoników regularnych na Śląsku w świetle reform podejmowanych przez opata Johanna Ignaca Melchiora von Felbigera – wybrane aspekty*, „Nasza Przeszłość”, 117 (2012) s. 259-300.
- Świerk Alfred, *Średniowieczna biblioteka klasztoru kanoników regularnych w Żaganiu*, Wrocław 1965.
- Wiszewski Przemysław, *Zakonnicy i dworzanie – tradycje fundacji klasztorów w średniowiecznym dziejopisarstwie śląskim XIII-XV w.*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Historia”, 153 (2001) s. 179-198.
- Witczak Zbigniew, *Działalność gospodarcza i uposażenie klasztoru kanoników regularnych w Żaganiu do początku XVI wieku*, Opole 2023.
- Witczak Zbigniew, *Konflikty między miastem Żagań a klasztorem kanoników regularnych św. Augustyna w średniowieczu*, w: *Konflikt w ujęciu interdyscyplinarnym*, red. A.S. Kotowski, M. Rajewska, Bydgoszcz 2021, s. 250-257.
- Witczak Zbigniew, *Nie tylko Primus reformator klasztoru żagańskiego. Działalność gospodarcza opata Trudwina I*, „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego”, 39 (2019) z. 1, s. 189-209.

- Witczak Zbigniew, *Pieniądze, władza, pozycja czy ambicja? Przyczyny konfliktu księdza Jana I z opatem kanoników regularnych w Żaganiu Henrykiem Leslavem w pierwszej połowie XV wieku*, w: *Zazdrość, nienawiść, gniew w przestrzeni historycznej*, red. N. Majoch, J. Pieczara, Kraków 2020, s. 95-116.
- Witczak Zbigniew, *Skomplikowane losy opata klasztoru kanoników regularnych w Żaganiu Pawła II (1522-1525)*, „*Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego*”, 43 (2023) z. 2, s. 161-178.
- Witczak Zbigniew, *Stan badań nad klasztorem kanoników regularnych w Żaganiu w średniowieczu*, „*Studia Zachodnie*”, 21 (2019) s. 9-26.
- Witczak Zbigniew, *The Relocation of the Canons Regular Monastery in Żagań as an Element in the Reform of Interior Life*, „*Folia Historica Cracoviensia*”, 25 (2019) z. 1, s. 215-236.
- Wojtyska Henryk Damian, *Nauka i nauczanie u kanoników regularnych (na przykładzie Kongregacji Bożego Ciała)*, w: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. 2, cz. 2, red. M. Rechowicz, Lublin 1975, s. 451-507.
- Wólkiewicz Ewa, *Mieszczanie w klasztorze. Skład osobowy konwentu bożogrobców w Nysie w średniowieczu*, w: *Klasztor w mieście średniowiecznym i nowożytnym. Materiały z międzynarodowej konferencji zorganizowanej w Turawie w dniach 6-8 V 1999 r. przez Instytut Historii Uniwersytetu Opolskiego i Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego*, red. M. Derwich, A. Pobóg-Lenartowicz, Wrocław-Opole, 2000, s. 427-448.
- Zielińska Ewa, *Biblioteka klasztoru kanoników regularnych w Kraśniku w II połowie XV w.*, w: *Klasztor w kulturze średniowiecznej Polski. Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej zorganizowanej w Dąbrowie Niemodlińskiej w dniach 4-6 XI 1993 przez Instytut Historii WSP w Opolu i Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego*, red. M. Derwich, A. Pobóg-Lenartowicz, Opole 1995, s. 105-112.